

Autor, identifikacija i dokument

U svojem izlaganju o autorstvu, održanom prvotno 1969. godine, Michel Foucault je gotovo usputno napomenuo kako se ne znamo nositi s književnom anonimnošću koju „prihvaćamo (...) jedino kao zagonetku“ (Foucault, 2015: 50). Premda ta rečenica zahvaća šire od neke pojedine discipline, ona se sasvim dobro može primijeniti i na povijest književnosti. Kada se u drugoj polovici 19. stoljeća proučavanje književnosti – uz druge srodne humanističke discipline poput lingvistike – počinje uspostavljati kao moderna znanost, ona više ne pristaje na anonimnost u „predmetnom“ području koje proučava.

No dok Foucault lakonski konstatira da se teško nosimo s anonimnošću, pitanje na koje bi vrijedilo pokušati ponuditi neke odgovore bilo bi zašto povijest književnosti ne pristaje na anonimnost. Ili, drugačije formulirano, kako smo došli do toga da samo određena djela mogu biti anonimna, primjerice bajke ili narodno pjesništvo, dok sve ostalo mora imati autora?

Na ova pitanja može se ponuditi donekle predvidljiv odgovor koji bi se odnosio na općenito drugačije okolnosti i uvjete koji su vladali u prošlosti, na drugačiji „duh vremena“ i slične formulacije na koje se uobičajeno može naići u udžbenicima ili priručnicima, kao kada se, primjerice, kaže da je srednji vijek u svakom pogledu, pa onda očekivano i u vezi s autorstvom, primitivniji stadij u odnosu na 19. i 20. stoljeće. Ipak, koliko god ovaj tip udžbeničkog odgovora bio točan u temeljnom smjeru, on je možda previše općenit te je pitanje koliko takva vrsta općenitosti pridonosi razumijevanju prošlosti.

Za traženje detaljnijih odgovora na pitanje zašto se ne znamo nositi s anonimnošću, a koji bi u svoju jednadžbu uračunali razmak „historijskog senzibiliteta“ (Febvre 1992), od pomoći može biti i jedna druga velika tema koje se dotaknuo Foucault. Naime, u predavanjima iz druge polovice 1970-ih u kontekstu interpretacije „bio-moći“ Foucault se

osvrnuo i na svojevrsno „rođenje statistike“.¹ Ovdje nije moguće ulaziti u detalje prikaza pojave statistike kao jednog od instrumenata kojim se „bio-moć“ i „bio-politika“ ili „dispozitivni sigurnosti“ kao nova vrsta djelovanja moći, počinju nositi s tada novim političkim i društvenim entitetom – populacijom (Foucault, 2004: 69). No možda kao određeni općeniti okvir za razumijevanje uloge koju počinju imati „dokumenti“ može poslužiti bio-politika kao koncept koji počiva na pretpostavci da se politička vladavina u određenom trenutku u povijesti počinje realizirati kroz „upravljanje“ životom kao resursom i kroz „policioniranje“ populacije kao rezervoara tog resursa.

Ako se, dakle, može reći da se moderna birokracija oblikuje u eri „biopolitike“,² bilo bi interesantno razmotriti pitanje anonimnosti autorstva i početke uspostave modernog autora u kontekstu takve nove ere statističkog mišljenja i razvoja moderne birokracije. A s obzirom na to da je administriranje nužno upućeno na sve veći udio dokumenata u svakodnevnom životu i budući da se proces uspostave onog što bi se u ovoj prilici provizorno moglo označiti kao „društvo dokumenata“ odvija u epohi tiskarstva, moglo bi se – po analogiji s drugim analizama efekata tipografije – spekulirati i o tome u kojoj mjeri tiskarstvo ima udjela u toj vrsti dubinskih transformacija društvenih odnosa. Društvo rečeno, s obzirom na to da državna birokracija svoj moderni lik poprima u eri tiskarstva i postaje

¹ Statistika ima ključno mjesto u definiranju bio-moći u Foucaultovim predavanjima iz 1978. godine, a za prvotni smisao „statistike“ kao „znanosti o državi“ ili „znanja o državi“ usp. Foucault, 2004: 104, 280.

² Širu genezu tematike bio-politike (odnosno „biopolitike“, budući da su oba načina pisanja frekventna) te interpretaciju foucaultovske perspektive kao jedne u dijapazonu pozicija u svojoj knjizi nudi Thomas Lemke (Lemke, 2011).

aparati ili instrumenti administriranja, moglo bi se tematiku nastanka „bio-politike“ u 18. stoljeću pokušati povezati s interpretacijama tehnološko-društvene revolucije tiskarstva.

Postavku o tihoj revoluciji štampe otpočetka prate kontroverze i polemike,³ koliko god se teza o tome da nova tehnologija – a to je zapravo štamparija – mijenja svijet činila jasna sama po sebi različitim autorima u rasponu od Francisca Bacona do Luciena Febvrea.⁴ Dakako, podrazumijeva se da takvu postavku ne treba shvatiti kao monokauzalnu viziju povijesti koja u tiskarstvu traži i pronalazi panaceju svih povijesnih procesa,⁵ nego samo kao pokušaj da se takva korjenita komunikacijska transformacija promotri u vezi s pojedinim vrstama promjena u društvima i kulturama.

Za razmatranje anonimnosti autorstva – u kombiniranom fokusu analize „bio-politike“ i medijsko-komunikacijskih revolucija – relevantne su brojne dugoročne posljedice pojave tipografije, no jedna od ključnih bila bi pretpostavka da tek pronalaskom štampe započinje proces konačnog nestanka kulture usmenosti, odnosno da pojava pisma nije bila dovoljna da bi se dokinula usmenost kao temelj komunikacije, nego je to učinila pojava štamparskog stroja. To se čini potrebnim naglasiti jer pojava pisma može djelovati kao mnogo važniji trenutak u pogledu medijsko-komunikacijskog revolucioniranja društava. Na tragu nekih od razmatranja, primjerice onih Erica Havelocka, Waltera Onga ili Jacka Goodyja,⁶ kao jednu od epohalno važnih dugoročnih posljedica pojave pisma moglo bi se, Ongovim izrazom,⁷ smatrati „reifikaciju“ rije-

či.⁸ Naime, u „primarnoj usmenosti“ riječi su prvenstveno djela, činovi, „geste“.⁹ S pismošću one postaju „predmet“, objekt koji se promatra, analizira. Koncept posebnog retka, stiha ili posebne riječi, kao atoma govora, vrlo često izostaje u kulturama bez pisma¹⁰ – tek kada se riječ doista stavi „pred oči“, kada se riječi počne stavljati, podmetati pred sebe na neki medij i podlogu (kamen, glinu, svilu, papir), tada se mogu početi javljati „predodžbe“ o riječima kao „predmetima“ i mogu se javiti oblici apstraktne „matematizacije“ riječi, analize koju poznajemo kao gramatiku i logiku.¹¹ Jedan od trenutaka kada se – ako se govori o europskoj i zapadnoj kulturnoj hemisferi ili civilizacijskoj zoni – dogodila takva reifikacija i matematizacija riječi, smješten je vrlo davno, u doba kada starogrčka kultura od usmene postaje, Ongovom terminologijom, hirografska kultura (Ong, 2012: 21).¹²

pismom, dolazi do „efektivne reifikacije riječi“ (Ong, 2012: 117), što je kod Onga dio argumentacije o tome da je kultura rukopisne knjige i dalje rubno usmena.

⁸ Ruth Finnegan iznosila je prigovore na račun „klasične dihotomije“, a u korist „pozitivne interakcije“ umjesto „neovisne koegzistencije“ ili „uzajamne isključivosti“ usmenih i pismenih formi (Finnegan, 1974: 57). Premda je Ong često bio kritiziran zbog krutog binarizma, on zapravo, pored „primarne“ i „sekundarne“ usmenosti (Ong, 2012: 11) upotrebljava i termin „rezidualna usmenost“ (41) koji se može primjenjivati u situacijama u kojima „čiste“ podjele nisu moguće. „Rezidualna usmenost“ je naziv koji Ong koristi kao oznaku za miješanje karakteristika usmene i hirografske kulture (Ong, 2012: 41).

⁹ Na slično ukazuje i Foucault napominjući, poput Lorda i Onga, kako diskurs u zapadnoj kulturi „izvorno nije bio proizvod, stvar, dobro: on je primarno bio čin“ (Foucault, 2015: 48).

¹⁰ Ong u tom pogledu upućuje na Goodyja (Ong, 2012: 60), dok Lord opisuje vrlo sličnu pojavu među guslarima koji nemaju predodžbu „riječi“ ili „retka“ u stihu (Lord, 1960: 25). Dok su Lord i Goody očito također znali za to, Roy Harris citira Davida Olsona u vezi takvog uvida (i to na svoj način svjedoči kako je zaborav ponekad preduvjet kritike): „Prema Olsonovu uvidu, riječ sama kao diskretna lingvistička jedinica je hirografska koncepcija“ (Harris, 2009: 56). Također vrijedi podsjetiti na Havelockovo upozorenje o tome da je javljenje usmenošću nalik na „nadzirani eksperiment“ (Havelock, 2003: 80).

¹¹ Jack Goody i Ian Watt inzistiraju na vezi između pojave i širenja pisma i logičkih metoda koje su od antike postale tipične za zapadnu civilizaciju (Goody i Watt, 1963: 330, 331). Hartley odbacuje „skok“ iz tehnologije (pismenost) u restrukturiranje svijesti kao Ongov „korak iz onog o čemu je znao“ u „ono o čemu nije znao: misao“ (Hartley, 2012: 216–217). No Ong je djeliće „simplificirajuće generalizacije“ preuzeo od drugih, npr. Aleksandra Lurije (Ong, 2012: 50). Pored toga upitno je jesu li svi oralisti „tehnologije poput pisma, tiska, masmedijske komunikacije“ gledali kao „ljudske attribute (prirodu)“ a ne kao „društvene institucije“, što Hartley prigovara Ongu (Hartley, 2012: 217). Usp. „Opća teorija usmenosti mora počivati na općoj teoriji društva. Ona traži shvaćanje komunikacije kao društvene pojave“ (Havelock, 2003: 82).

¹² U vezi s tim treba napomenuti da se optužba za evolucionizam na račun „oralista“ ne čini sasvim opravdanom uzme li se u obzir da primjerice Havelock jasno daje do znanja kako se u slučaju sagledavanja usmenosti kao inferiorne radi o predrasudi kulture pisma (Havelock, 2003: 135).

³ Ovdje se ne može ulaziti u sve detalje gigantomahijske polemike nego samo ukazati na to da dvije paradigmatičke suprotne pozicije u svojim knjigama utjelovljuju Elizabeth Eisenstein (1993), kao najpoznatija proponentica teze o revolucionarnosti štampe, i Adrian Johns (1998).

⁴ Baconova formulacija o tome da su tri velika izuma koja nisu bila poznata u antici – štampa, barut i kompas – potpuno promijenila svijet često je citirana, a već je u njegovo doba bila zapravo opće mjesto. Tu rečenicu kao motto II. poglavlja navodi Eisenstein (1993: 12), kao i primjerice Theodore K. Rabb (1971: 138). Lucien Febvre naglašava „dubinu promjena“ koje izaziva štampana knjiga, premda u zagradama napominje da „ne govorimo o revoluciji“ (Febvre i Martin, 1998: 11).

⁵ Eisenstein se, suočena s prigovorima za deterministički univerzalizam monokauzalnog objašnjenja (Rabb, 1971), ogradila od „monokauzalne interpretacije“ i „redukcionizma i tehnološkog determinizma“ (Eisenstein, 1993: xiii).

⁶ Walter Ong, Eric Havelock i ostali bili su na razne načine kritizirani otkad su humanističke znanosti prešle prag „episteme pismenosti“ (Brockmeier i Olson, 2009: 5). Na račun „oralista“ upućivano je nekoliko vrsta kritike – u pogledu binarizma „velike podjele“, etnocentrizma i zapadnjačko-eurocentričnih generalizacija, evolucionizma i sl. Opći okvir jednadžbe usmenost-pismenost ovdje je zadržan, dok razmatranje kontroverzi nadilazi zahvat ovog članka. Za kritike, s referencama i bibliografijom, v. Hartley, 2012: 209–212.

⁷ Doduše, kod Havelocka je to izraženije nego kod Onga koji inzistira na tome da zapravo s tiskarstvom, a ne tek s

Dakako, nije uvijek lako odrediti kada su se pojedine takve promjene zbile, ali treba voditi računa o tome da se radi o vrlo dugim i sporim procesima, pa u skladu s tim datumske oznake i granice treba shvaćati mnogo fleksibilnije. U odnosu na kronološki model oštih rubova povijesnih epoha i razdoblja po kojem bi se činilo da je moguće na spavanje otići u srednjem vijeku, a probuditi se u renesansi,¹³ za promatranje domene kulture mnogo adekvatnijom čini se braudelovska koncepcija pluralnosti društvenog vremena koja vodi računa o inerciji povijesti.¹⁴ U tom smislu nisu toliko bitne pojedinačne godine ili pojedinačni datumi koliko trendovi tijekom kojih jedan tip temeljnog obrasca komunikacije smjenjuje neki novi model. Dakle, ako se neka praksa ili neko obilježje kasnije prakse javilo ranije, primjerice u 13. stoljeću, to samo po sebi ne dokazuje da se već tada dogodila epohalna smjena obrazaca, jednako kao što ostatak neke ranije pojave u kasnije doba ne dokazuje da se ta epohalna promjena nije odvila ranije. Spomenute procese, poput reifikacije riječi ili prodora dokumentiranja u razne sfere, treba, dakle, sagledavati kao vrlo dugačke i spore, odnosno kao nešto što se nije odvijalo odjednom.

U skladu s ovakvim shvaćanjem može se bolje razumjeti da i u antici i u srednjem vijeku hirografska kultura, kao novi tehnološko-medijski sloj kulture, ne izaziva dokidanje „primarne usmenosti“. Kultura primarne usmenosti i hirografska kultura zapisa miješaju se u milenijском rasponu.¹⁵ Hirografska kultura – kao i tipografska u počecima – ostaje rezervirana za elitu, dok ogromno more usmenosti okružuje takve povlaštene vrste komunikacije.¹⁶ Tek se u 19. stoljeću, u kulturi koja je već do srži tipografska, to mijenja. Jer dok pojava pisma označava početak procesa analitičke objektivizacije riječi, pojava tiskarstva ojačava ne samo tu tendenciju, nego i još jednu, jednako važnu i dalekosežnu,

¹³ Škola *Annales*, osobito u počecima, izgrađuje se na oštrom suprotstavljanju modelu „događajne povijesti“, a Febvre se tom modelu narugao i u predgovoru već citirane knjige, spominjući kao tipično pitanje kojim profesori muče gimnazijalce: „Kojeg dana kojega mjeseca koje godine završava srednji vijek?“ (Febvre i Martin, 1998: 14).

¹⁴ Fernand Braudel svoj cjelokupni pristup povijesti oblikovao je na temelju drugačijeg odnosa prema prostoru i vremenu, čak i prije nego što je ponudio troslojni model vremena u članku o „dugom trajanju“ (Braudel, 1969).

¹⁵ Oporuke, primjerice, mogu dobro ilustrirati miješanje i stapanje usmenosti i pismenosti: „oporuka je u osnovi usmeni čin, čak i kada je zabilježena u pismu. Uloga prisutnih osoba bila je da svjedoče tome kako onaj tko oporučuje svoje odredbe iznosi 'na vlastita usta'“ (Clanchy, 2013: 256).

¹⁶ Niske stope pismenosti prevladavale su u antici unatoč „s sofisticiranim dosezima elite“ (Thomas, 2009: 356). Za procjene stope pismenosti u ranom novom vijeku v. Darnton, 1971: 225; Stone, 1969: 120, 121, 126. Za procjene nepismenosti u muškoj populaciji u Europi oko 1875. (Švedska 1%, Rusija 79%), v. Hobsbawm, 1977b: 58.

a to je ideja da se riječ može posjedovati. Dakle, drugo lice novčića reifikacije bila bi ideja „djela“, ali ne više kao „verbomotornog“ čina kojim se djeluje na druge,¹⁷ nego kao „produkta“, kao predmeta, kao stvari koja ima vlasnika, kao svojevrstne paradoksalne duhovne nekretnine, apstraktnog posjeda.

U ovako ocrtanom kontekstu u kojem se problemsko polje proučavanja tehnološko-komunikacijskih revolucija (usmenost-pismenost-tiskarstvo) pokušava povezati s konceptom „bio-politike“, može se promotriti posljedice koje u vezi s autorstvom i promjenama u pogledu anonimnosti autora ima to da zapadna društva u 18. stoljeću postaju doista društva dokumenata. „Dokument“ kao krajnja i konačna suprotnost usmenosti i jedan od dugoročnih efekata povezivih s tada još – unutar dotadašnje „kulture pisma“ u 16. i 17. stoljeću – novom medijskom tehnologijom na taj način može postati jedan od parametara za razumijevanje anonimnosti i autorstva.

*

Od raznih epohalnih markera koji, dakle, ne označavaju trenutačnu prekretnicu nego početke duljih povijesnih procesa, posebno se relevantnom u pogledu ovih tema čini godina 1789. Pored svega ostalog što ta godina označava, pored „dvostruke revolucije“ (Hobsbawm, 1977a: 14–15) koja označava pravi kraj srednjega vijeka i početak „dugog 19. stoljeća“,¹⁸ ona obilježava i trenutak u kojem društva i kulture postaju „dokumentarne“ tako da se procesi u brojnim sferama počinju oslanjati o zapise, dokumente, „potvrde“ raznih vrsta, a ne više samo o izgovorenu riječ. Premda se „dokumentarna pismenost“,¹⁹ kao administrativna upotreba dokumenata, može slijediti unatrag vjerojatno do karolinškog doba, ona je većim dijelom tijekom prošlosti bila prilično ograničena, a masovno dokumentiranje doista je počelo u trenutku kada je, govoreći jezikom foucaultovske analize, „populacija“ stupila na povijesnu scenu.

U političko-pravnoj sferi to možda najjasnije ilustriraju pisani ustavi koji se pojavljuju na kraju 18. stoljeća.²⁰ U skladu s prethodno formuliranim načelima „kontraktualizma“, Ustav SAD-a 1788.–

¹⁷ „Verbomotornost“ je naziv koji Ong preuzima od Marcela Joussea (Ong, 2012: 67).

¹⁸ Eric Hobsbawm „dugo 19. stoljeće“, koje se odnosi na razdoblje od 1780-ih do 1914. (Hobsbawm, 1995: 6), navodi kao pandan poznatoj sintagmi o „kratkome 20. stoljeću“ čije autorstvo pripisuje mađarskom kolegi Ivanu Berendu (Hobsbawm, 1995: xii). Jacques Le Goff pak uobičajeni „kratki“ srednji vijek nadomješta „dugim“ srednjim vijekom koji bi se protezao od 3. do gotovo polovice 19. stoljeća (Le Goff, 2008: 3).

¹⁹ Za taj termin i pregled rasprava v. Heidecker, 2000: 6.

²⁰ Naglasak je na modernim ustavima, a u vezi detalja pisanih zakona u staroj Grčkoj v. Thomas, 2009: 351–352.

1789. godine, a onda francuski Ustav 1791. godine doista označavaju trenutak važne transformacije društvenih odnosa koji prestaju ovisiti o „časnoj riječi“ i dobroj ili lošoj volji vladara i postaju doslovce pisani „ugovor“ zainteresiranih stranaka, u ovom slučaju suverena i puka.

No koncept „društvenog ugovora“ moglo bi se sagledavati kao nazor koji postaje moguć ne samo zato što se u tom povijesnom trenutku – kako se obično navodi – traži više prava i ograničenje moći suverena, nego i zato što društva postupno doista postaju takva da se teži što većem dokumentiranju različitih procesa. Prethodne pravno-političke srednjovjekovne i novovjekovne dokumente, od kojih su među najpoznatijima vjerojatno engleska Magna Carta (1215) i Habeas Corpus (1640, 1679), može se sagledavati kao pojedine etape sporog procesa koji u epohalnom smislu dovršava zapisivanje ustava u 18. stoljeću.²¹ Intencionalno oblikovanje ustava kao pisanog dokumenta, kao određenog pisanog utjelovljenja društvenog ugovora, pripada eri „biopolitike“.

Usporedivi stariji dokumenti tijekom srednjeg vijeka često su bili zapisi vlasničkih transakcija ili pak bilježenje redovničkih i svećeničkih ili plemićkih privilegija. I dok su različiti predmeti (noževi, rogovi, bičevi i sl.), služili kao simboli prijenosa vlasništva (Clanchy, 2013: 38–39, 259, 260), njihova je funkcija bila mnogo više „usmena“:

premda se čini logičnim riješiti se simbola i potpuno iskoristiti potencijale pisma, onodobni ljudi nastavili su sa svojim navikama iz doba prije pisma dugo nakon što su povelje postale uobičajene. U rijetkim slučajevima gdje se čini da je prijenos izvršen samim pisanim dokumentom (...) vjerojatno bismo trebali pretpostaviti da su dokumenti imali drevnu funkciju simboličkog objekta, mnogo više u odnosu na to da ih se uzimalo u obzir primarno zbog njihova sadržaja u smislu moderne pismenosti. (Clanchy, 2013: 258)

Stariji „dokumenti“ su dakle često kombinacija različitih svrha zbog kojih nastaju, a rjeđe su dokumenti oblikovani isključivo radi regulacije političkog sustava. I premda je „Magna Carta postala važan presedan za povjeravanje legislative pismu“ (Clanchy, 2013: 266), Clanchy naglašava da je „izdana u formi obične povelje, pod pretpostavkom zato da bi se naglasilo da je to slobodan kraljevski dar, a ne kompromitirani dogovor“ (Clanchy, 2013: 90) i, štoviše, da nije bila „službeno zavedena u kraljevski arhiv, premda je opsežno i u više navrata bila javno proklamirana“ (Clanchy, 2013: 266).²²

Gledajući iz ovakve perspektive, nije nimalo slučajno da je pravni poredak Ujedinjenog Kraljevstva kombinacija dokumenata i običaja, pisanog i

precedentnog prava, propisa i odluka koji su svi zajedno polako oblikovali cjelinu vladavine prava koja je nastala sedimentacijom iz tih brojnih izvora. U nekadašnjim odnosima nisu toliko bila važna pisana pravila – ona su možda bila najmanje važna – nego podjednako običaji i volja vladara. To što, dakle, Ujedinjeno Kraljevstvo nema poseban pisani ustav nije samo posljedica tradicije u njezinoj apstraktnosti, nego je posljedica dominacije tradicije koja se ostvaruje zahvaljujući kontinuitetu u kojem se društveno uređenje nije stvaralo tako reći ni iz čega, kao u SAD-u, ili promijenilo naglo, revolucijom koja je prebrisala „stari režim“, kao u Francuskoj.²³ Danas je naravno britanski i engleski monarh svojevrstni društveni atavizam, no u liku suverena očuvan je doslovni kontinuitet sa srednjovjekovnim dobom „legalno-juridičkog koda“ moći ili pravno-diskurzivne predodžbe moći.²⁴

U dugačkom razdoblju od središnjeg i kasnog srednjeg vijeka do 18. stoljeća pravo se, od niza privilegija i „običaja“ koji često ovise o sjećanju i koji su raspoređeni paralelno s društvenom hijerarhijom, počinje usmjeravati prema modelu kojim upravljaju drugačiji koncepti koji su vidljivo došli do izražaja u Francuskoj revoluciji. Gledajući iz perspektive odnosa usmenosti i pismenosti, paroli epohe – sloboda, bratstvo i jednakost – moglo bi se dodati „dokumentiranost“ kao novi koncept.

U feudalnom svijetu starog režima u kojem se društvo gradi na rangovima, na privilegijima, odnosno na priznavanju nejednakosti za koje se smatra da imaju metafizičko utemeljenje i nepromjenjiv karakter, pravo i običaj su u velikoj mjeri povezani i isprepleteni. U pojedinim dijelovima današnje Francuske dadžbina se nazivala „običaj“ („coutume“) (Bloch, 2001: 243), dok se valjanost nekog pravila izvodila iz prošlosti jer se „pojam pravednog (...) poklapao s onim što se već jednom zbilo“ (Bloch, 2001: 120). Pravo je, dakle, kao serija povlastica koje uživaju pojedine društvene skupine – osim što je ovisilo i o vrlo slaboj upućenosti i lošem obrazovanju svjetovnih sudaca od kojih „većina (...) nije znala čitati“ (Bloch, 2001: 118) – znatnim dijelom bilo sastavljeno od nepisanih pravila u vezi tih povlastica čija se ispravnost temeljila na njihovoj drevnosti. Izostanak zapisivanja

²³ Alexis de Tocqueville vrlo brzo nakon Francuske revolucije ukazivao je na specifičnost britanske situacije u pogledu odnosa klasa (Tocqueville, 1994: 81–82), odnosno naglašenu razliku u usporedbi s Francuskom (Tocqueville, 1994: 87), a iz te bliskosti plemstva i građanstva proizlazi – implicitno u njegovu tumačenju – jedan od razloga izostanka nasilne revolucije u Britaniji (Tocqueville, 1994: 93).

²⁴ Foucault tradicionalnu moć oblikovanu prema modelu monarhije i suverena u središtu tog modela naziva isprva „pravno-diskurzivnom predodžbom“ (Foucault, 1994: 58), a kasnije u predavanjima tu vrstu moći označava terminom „juridičko-legalni kod“ (Foucault, 2004: 9).

²¹ Henri Pirenne za povelju Magna Carta kaže: „Mogli bismo je nazvati prvom deklaracijom prava engleske nacije“ (Pirenne, 1956: 184).

²² Odnosno bila je javno čitana (Clanchy, 2013: 222).

nadmještala je kolektivna memorija (Bloch, 2001: 122), a doseg sjećanja bio je mjera ispravnosti neke društvene norme (Bloch, 2001: 121).

Kao uostalom mnogo toga što je Francuska revolucija donijela, zapisivanje ustava predstavlja upad u taj sistem drevnosti i sjećanja, prodor dokumenata u stari režim „običaja“, brojnih nepisanih, pa dakle usmenih, pravila koja ovise o nesigurnom sjećanju ili još nepouzdanijoj „časti“. U tom sveobuhvatnom smislu pojavu pisanih ustava krajem 18. stoljeća, osim kao posljedicu napuštanja shvaćanja po kojem je „pravo“ i pravni sustav sastavljen od različitih privilegija, može se sagledavati i kao jedan od aspekata i pokazatelja okončavanja dugačkog srednjeg vijeka.

No osim ove najopćenitije razine promjene temeljne naravi i pojedinih elemenata pravno-političkog i društvenog poretka, u dubinskim transformacijama društvenih odnosa tiskarstvo ima udjela i time što u novonastajuću epohu društava „biopolitike“, statistike i dokumentiranja dodaje dvije važne komponente koje su od novog izuma neodvojive. To su na jednoj strani precizniji „alati“, dokumenti najrazličitijih vrsta koji dokazuju i štite svoju autentičnost – tiskani obrasci, legitimacije, banknote i papirni novac²⁵ – i na drugoj strani, možda još i važniji, to su novi kriteriji točnosti, kontrole, kako podataka tako i ljudi, koji su neodvojivi upravo od veće preciznosti alata koji omogućuju bolji pregled i točniju kontrolu podataka, a preko kojih se opet primjenjuju sve rigorozniji kriteriji točnosti.²⁶

U debatama u vezi s „revolucijom tiskarstva“ vrlo brzo počelo se polemizirati o tome u kojoj su mjeri određene pojave kvalitativno nove i tipične za štampu, a u kojoj mjeri su samo kvantitativno pojačavanje nečeg što postoji već otprilike, u srednjem vijeku ili čak i ranije. No teško je poreći ono na čemu je inzistirala Elizabeth Eisenstein, a što je relevantno i u pogledu uspostave „društava dokumenata“, naime to da se tek s mehanikom tiskarstva oblikuje koncept „standarda“. I to svoju punu realizaciju dobiva otprilike u doba Francuske revolucije ili neposredno nakon nje. Tada se oblikuje metrički sustav koji u primjenu ulazi u doba konzulata 1801. godine (Soboul, 1989: 437), za razliku od tipične srednjovjekovne i ranonovovjekovne šarolikosti moneta, mjernih i administrativnih jedinica (Soboul, 1989: 60).²⁷ Ono što je u svemu tome ključno je

upravo prethodno nužna geneza koncepta „standarda“ kao takvog, jer da bi se krenulo u ujednačavanje novca ili, u krajnjoj liniji, reformu kalendara, to pretpostavlja postojanje mjernih jedinica za vrijeme, prostor ili masu koje vrijede na čitavom teritoriju neke društveno-političke cjeline. To u srednjem vijeku nije bilo ostvarivo samo zbog, primjerice, nemoći centralne vlasti, nego i zbog toga što je teško mogla postojati ideja „standarda“.

No dvije međusobno povezane pojave, koje se također može sagledavati kao određene ilustracije procesa uspostave društava dokumenata i „biopolitike“, posebno su interesantne u vezi s autorstvom – to su „dossier“ i pasoš. Kao što je pokazao Robert Darnton, veza između autora i novonastajućih „policijskih“ dosjea u desetljećima prije Francuske revolucije nije tek dosjetka, nego doslovna povijesna činjenica (Darnton, 1985: 145). Jer premda se krajem 15. i tijekom 16. stoljeća pismo na Zapadu koristilo već barem dva milenija, tek se u tom trenutku, kako u kojem dijelu Europe, ta dotad već vrlo zrela tehnologija počinje primjenjivati za vođenje evidencije rođenih i umrlih. Dakle, tek se u osvit tipografske ere javlja određena vrsta evidencije koja će kasnije biti jedan od mjernih instrumenta populacije u civilizaciji statistike.

Pored te koincidencije u kronologiji pojavljivanja, valja uočiti da su takve evidencije, ponikle u krilu Katoličke crkve, na određeni način predšasnici kasnije pojave dosjea kao instrumenta kako uspostave identiteta građanina tako i mehanizma njegove preciznije kontrole koju provodi policija, koja se počinje oblikovati u svojem modernom smislu.²⁸ Pasoš, ili bilo koji osobni dokument, bilo koji drugi identifikator, predstavlja samo skraćenu i prenosivu verziju velikog fascikla iz policijske kartoteke.

Gledajući u kontekstu takvih evidencija, moglo bi se reći da u Francuskoj, primjerice, proces konstitucije „građana“ odnosno „državljana“ kao koncepta traje od početka 16. stoljeća do Francuske revolucije. Prvi datum (preciznije, 1539) naznačuje uvođenje evidencije krštenja (rođenja) i ostaje u rukama Katoličke crkve – usko isprepletene s monarhijom – sve do trenutka kada se u jednoj fazi Francuske revolucije (1792) donosi dekret o kriterijima državljanstva, čime se efektivno vođenje takvih evidencija oduzima crkvi i postaje ingerencija države (Noiriel, 1993: 3–5). Osobna imena koja se sastoje od imena i prezimena, a ne više od imena i lokaliteta, dio su istog procesa kojim nastaje državljanski identitet. Sličan prodor „dokumenata“ i dokumentiranja može se vidjeti i u drugim sferama, a ne samo u pravnoj ili političkoj.

²⁵ Prije kraja 18. stoljeća papirnati novac bio je relativno rijedak (Hobsbawm 1977a: 125–126).

²⁶ Osim Eisenstein, kojoj je to jedna od temeljnih argumentacijskih niti u citiranoj knjizi, na vezu tiskarstva i egzaktnosti opservacije ukazuje i Ong (2012: 125).

²⁷ Detaljnije primjere u vezi razlike „imaginarne“ i „stvarne“ novčanih jedinica te brojnih vrsta novca u upotrebi može se naći u Braudela (1994: 39–42).

²⁸ U doba Francuske revolucije 1790-ih ministarstvo unutarnjih poslova bavilo se ekonomijom (Soboul, 1989: 382). Usp. kod Foucaulta koji ukazuje na transformaciju koncepta „policije“ krajem 18. stoljeća (Foucault, 2004: 320).

S povećanjem vrsta identifikatora i važnosti kriterija identifikacije, nastupa i era krivotvorina, dapače, one se mogu uzeti kao jedan od kontra-indikatora porasta važnosti dokumenata i mogućnosti bolje kontrole autentičnosti. Slično kao što vrijednost jedinstvenosti originala počinje rasti u doba koje omogućuje sve brojniju mehaničku reprodukciju, tako se i pojava krivotvorina – od slika do književnih afera – može uzeti kao pokazatelj porasta važnosti autentičnosti krajem 18. stoljeća.²⁹ U starijim, odnosno usmenim i rubno ili rezidualno usmenim slojevima kulture gotovo da nema koncepta autentičnog originala. I to ne samo zato što nisu sačuvani podaci ili zato što nema zapisa niti načina kako da se nešto zabilježi, nego iz strukturnih razloga. Primarno usmene kulture, kao kulture akustike komunikacije, ne poznaju koncept originala (Lord, 1960: 101), slično kao što rezidualno usmene srednjovjekovne i novovjekovne hirografske kulture original ne shvaćaju kao nešto jedinstveno i neponovljivo, nego eventualno kao nešto prvo (Grazia, 1991: 88–89).

Novi kriteriji počinju vladati i u historiografiji kao modernoj znanstvenoj disciplini. Tijekom 18. i onda u 19. stoljeću dokumenti postaju ne samo ključan oslonac nego i ključan kriterij rekonstrukcije onoga što se doista dogodilo i „kako je zapravo bilo“ (Gross, 2001: 129). Ta izreka Leopolda von Rankea, koja se smatrala sažetkom metodoloških ideala historiografije u 19. stoljeću, možda je „i previše često bila citirana i previše rijetko analizirana“, premda „Rankeova metoda nije bila tako naivna kako neki danas pretpostavljaju“ (Grafton, 1999: 69, 52). Ipak, izravno je relevantno ovdje to da je „rankeovski aparat“ presudan akcent stavio na izvore i dokumente (Grafton, 1999: 45).

U proučavanju književnosti „dokumenti“ također – po istom obrascu – postaju oslonac i kriterij za utvrđivanje činjenica biografije i kronologije opusa (Grazia, 1991). Od kraja 18. i tijekom 19. stoljeća povijesni „događaji“ ili „biografije“ moraju biti utemeljeni na dokumentima, sve ostalo počinje se sagledavati kao rašomonska naracija nepouzdanih pripovjedača, naknadno bilježenje anegdota izvučenih iz (usmene) predaje.

*

Na temelju dosad ocrtane perspektive koja u obzir uzima problematiku komunikacijsko-tehnoloških skokova ili „revolucija“ (usmenost-pismenost-tipografija), moguće je onda u određenoj mjeri

²⁹ Margreta de Grazia svoju argumentaciju u knjizi posvećenoj razmatranju transformacije uređivanja Shakespeareovih tekstova u 18. stoljeću gradi upravo na postavci o „komplementarnom odnosu između autentičnosti i krivotvorenja“ (Grazia, 1991: 131).

podesiti i Foucaultovu argumentaciju o autorstvu. Foucault je naznačio,³⁰ premda nije do kraja razvio, viđenje po kojem je identifikacija određenog subjekta na nekoj publikaciji – a to je zapravo uspostava funkcije-autora kao sredstva raspoređivanja, organiziranja i „prorjeđivanja“ diskursa koji cirkuliraju (Foucault, 1994: 123; Foucault, 1971: 29) – postala važna zbog imenovanja onog koga se može progoniti, pa bio to autor, urednik, izdavač ili netko drugi tko za državu ispunja „funkciju“ imenovanja i ograničavanja određenih komadića diskursa.

U eri originala, kopija i autentičnosti informacija i „dokumenata“, identifikacija autora postaje sve važnija, i to podjednako kao identifikacija pravno odgovorne osobe i kao identifikacija vlasnika. No pretpostavka identifikacije autora je prethodna konstrukcija identiteta državljanina, preko dosjea i osobnih dokumenata, koja se onda prenosi na autora kao pravnog subjekta. Emancipacija autora – budući da u istu epohu druge polovice 18. stoljeća pripada konstituiranje autorskih prava (Patterson, 1968; Rose, 1993) – ide ruku pod ruku s povećanjem kontrole i discipline. Zbog toga se razni akteri počinju pojavljivati kao „vlasnici“ komadićaka diskursa pa identifikacija „autora“ služi podjednako identifikaciji vlasnika simboličke imovine i postaje jedan od mehanizama koji omogućuje s jedne strane zaštitu, a s druge strane namirivanje tog vlasnika, makar to bio i autor.

Uostalom, nije slučajno da se državni aparat, kada se gleda historijat autorskih prava, češće primarno bavio cenzurom, odnosno identifikacijom odgovorne osobe koju se može goniti i kazniti, a tek nakon toga profitom i namiranjem vlasnika. Dapače, često se država i nije mnogo zamarala profitom pa se namirivanje vlasnika štampane građe u skladu s tim – Engleska je najizrazitiji primjer – potpuno prepuštalo samoregulaciji unutar „korporativne“, cehovske i s gledišta monarhijske države gotovo „privatne“ sfere ekonomskih odnosa u koje se centralna vlast nije uplitala dok god je zauzvrat za obećanu gradsku samoupravu dobivala porez (Pirenne, 1956: 280–283).

Anonimnost autora knjiga i tekstova postaje neprihvatljiva upravo zato što u eri dosjea i osobne identifikacije, u eri autentičnih originala i krivotvorenih kopija, državljanin, građanin i subjekt ne postoji ako „nema papire“, ako ne posjeduje dokumente. Razni mehanizmi prikrivanja identiteta autora, poput inicijala ili pseudonima, mogu poslužiti kao određeni pokazatelj problematičnosti anonimnosti. Prikrivanje identiteta autora dakako nije nova pojava u 19. stoljeću, no rašireni i uobi-

³⁰ Osim u *Što je autor?* (Foucault, 2015), motiv „aleatornosti“ javlja se i u nastupnom predavanju (Foucault, 1971: 11), a aleatornost je, u tom izvodu, razlog zašto treba kontrolirati diskurse.

čajeni oblici primjerice u 16. i 17. stoljeću bili su ili potpuno izostavljanje imena ili potpisivanje inicijalima prilikom objelodanivanja djela onih autora koji su iz različitih razloga nastojali sakriti svoj pravi identitet.³¹ Kasnije se sve više javlja sustavna upotreba pseudonima, do te mjere da pojedine autore, i još češće autorice, iz 18., 19. ili 20. stoljeća povijest općenito, pa onda i povijest književnosti, pamti primarno pod „nom de plume“ kojim su se služili. A ako Voltaireovo ili Stendhalovo pravo ime i proviri iz nekog kutka sjećanja, mnogo se teže prisjetiti pravog imena Marka Twaina, Georgea Orwella ili pak onih „autora“ kod kojih je pravi identitet dvostruko prikriven budući da se radilo o ženama čiji su pseudonimi nalik na muška imena, kao u slučaju George Eliot ili George Sand. Nije li onda moguće reći da je više od puke koincidencije to što česta i sustavna upotreba pseudonima dolazi upravo u doba kada već postoji jasna svijest o nužnoj identifikaciji autora? Pseudonimi su doista u jednoj dimenziji način da se iz različitih razloga – a zapravo kroz povijest stalno sličnih motiva izbjegavanja političkog progona ili društvene stigme – prikrije pravi identitet autora. No na drugoj ravni pseudonimi su izraz ili pokazatelj jasne potrebe, nužnosti imenovanja autora, pogotovo ako se njihovu upotrebu usporedi s velikim udjelom pjesništva koje, prije „hijazma“ (Foucault, 2015: 49) iz 17. i 18. stoljeća, kruži sasvim anonimno i nepotpisano.

Gledajući na dosad opisan način, „singularizacija“ autorstva također bi se uklapala u nastanak ere društvene „dokumentiranosti“ ili ere statistike koja dolazi do izražaja kako u promjeni epistemoloških kriterija, tako i u promjenama modusa organizacije društvenih i političkih odnosa te ekonomskih procesa. Uspostava singularnog autorstva kao standarda zbivala bi se, dakle, ruku pod ruku s procesom postupnog izlaska književnih autora iz anonimnosti.

U široj povijesnoj perspektivi, naime, i singularnost autorstva može se smatrati zapravo prilično nedavnom pojavom.³² Nakon procesa postupne pravne konstitucije i društveno-ekonomske emancipacije profesije autora, tek se u 19. stoljeću događa konačno definiranje pravnih odrednica, kao i potpuno društveno prihvaćanje te profesije, a promocija singularnog autorstva može se sagledavati kao posljedica tih procesa. Naime, premda se odre-

đene karakteristike „modernog“ autorstva pojavljuju već u hirografskim kulturama, dakle onima koje poput srednjovjekovnih društava posjeduju zapis, konačan trenutak uvođenja identifikacije singularnog autorstva zbiva se u okrilju tipografske kulture, pa ga se može dovoditi u vezu s ocrtanim općenitijim trendom „identifikacije“ državljana. Singularizacija se, dakle, može shvatiti kao modus dokumentiranja koji se uklapa u pojavu raznih oblika identifikacije ili olakšavanja identifikacije u promijenjenom društvenom ambijentu u kojem se postupno osvojuje moderna državna birokracija. Ta dvostruka promjena – identifikacija i singularizacija književnog autora – bila bi onda povezana s mijenama sociokulturnog, medijskog i tehnološkog ambijenta koji se oblikuje nakon sredine 15. stoljeća kada se pojavljuje tiskarstvo.

Kao određeni kontra-indikator može se uzeti to što se kultura moderne epohe 19. i 20. stoljeća – slično kao što ne pristaje na anonimnost tekstova – teško nosila s kolektivnim autorstvom, premda se za brojna razdoblja, pa i za suvremenost, može govoriti o posrednom i neposrednom kolektivnom autorstvu. Jasno i neposredno kolektivno autorstvo odnosilo bi se u modernim kulturama samo na situacije u kojima više pojedinaca odabire zajednički rad na djelima za koja se inače uobičajeno očekuje da nastaju kao plod napora pojedinaca, za koja je očekivani standard jedan autor, poput primjerice literarnih tekstova. Kazališne predstave ili filmovi su, na prvi pogled, na suprotnoj strani kao jasni produkti kolektiva, premda se baš na takvim primjerima dobro vidi kako se suvremena kultura teško nosi s kolektivnošću jer na kraju, uvijek, rezultat zajedničkog rada nastoji pripisati i pripisuje ga jednoj osobi, najčešće režiseru, premda su dramatičari ili scenaristi, kao uostalom i glumci ili izvođači, podjednako koautori.³³ No ako se bolje promisli, sličan tip redukcije atribucijom zbiva se i s djelima za koja nas kultura navikava da su rezultat rada pojedinca, da su dakle proizvod singularnog autorstva, poput romana ili pjesama. Posredovana kolektivnost obuhvaća, dakle, čitavu lepezu situacija u kojima kolektivnost nekog rada postoji u određenoj mjeri, ali je reducirana atribucijom pojedinačnom autoru zbog toga što je singularnost autorstva „kulturni standard“.

Arhetipsku figuru koja ilustrira ne samo pitanje nerazjašnjene atribucije autorstva, nego i posrednu kolektivnost prikrivenu singulariziranom atribucijom predstavlja dakako „homersko pitanje“ (Fowler, 2004). Ključna dilema u vezi s atribucijom temeljnih starogrčkih epova, *Ilijade* i *Odiseje*, ticala se ne samo identiteta tvorca, nego i pitanja kolektivnosti tvorca, odnosno sučeljavanje dviju pozicija odvijalo se i po osi singularnosti autorstva kao standarda moderne kulture. Jedna pozicija, sasvim u skladu s duhom epohe, inzistirala je na singularnom autorstvu i ciklus pripisivala jednom tvorcu (unitaristi), dok je druga, promovirajući doduše ideju

³¹ Ta pitanja može se sažeti pod natuknicom „stigmatiziranosti tiskarstva“ (Saunders, 1951). Premda kontroverzna, pozicija koju sažima sintagma J. W. Saundersa u ovom je kontekstu relevantna zbog toga što skreće pažnju na to koliko je djela kružilo anonimno iz različitih razloga – društvene klase, spola, vjerske pripadnosti i sl. U drugim pak situacijama prestiž (društveni ili literarni) nekog imena mogao se namjerno pogrešno atribuirati radi privlačenja pažnje (Marotti, 1995: 215–216).

³² Termin „singularno autorstvo“ („singular authorship“) upotrebljava Andrew Bennett (Bennett, 2005: 103).

kolektivnog autorstva (pluralisti), ipak u određenoj mjeri ostala ograničena singularnošću kao standardom jer se proces nastanka temeljnih starogrčkih epova iz te pozicije tumačio kao rezultat kompiliranja rada više pojedinačnih autora.

Bez obzira na sve detalje te stare rasprave, vrijedi ipak obratiti pažnju na to da se o homerskom pitanju počinje raspravljati upravo krajem 18. stoljeća, kao i da je zlatno doba kontroverzi vezanih uz autorstvo Williama Shakespearea upravo 19. stoljeće, dakle doba kada je već počela potraga za autentičnim dokumentima, između ostalog ne samo zato što to postaje jedan od alata za rasvjetljavanje nejasnih detalja Bardova autorstva, nego i zato što se „autentičnost“ transformira kao koncept i uspostavlja kao kriterij definiranja opusa i biografije (Grazia, 1991: 50, 70). Slično kao što u srednjovjekovlju ili u ranom novovjekovlju nema koncepta „standarda“, tako nema ni koncepta „autentičnosti“ u modernom smislu. S obzirom na kronologiju pojave modela identifikacije državljana, nastanka dosjea i osobnih dokumenata, to što se dosje „homerskog pitanja“ formira krajem 18. i tijekom 19. stoljeća, jednako kao što u to doba započinje ispunjavanje – u međuvremenu odebljeg – registratora kontroverzi oko Shakespeareova autorstva, doima se također kao mnogo više od pukog kurioziteta i koincidencije.³⁴

Predodžba singularne autorske intencije koja se direktno ostvaruje i realizira može biti točna samo za neka razdoblja, neki milje, nekog autora, dok brojni tekstovi koji su imali važnu ulogu nisu rezultat realizacije te singularne intencije, nego je intencija singularnog autora posredovana drugim instancama i tuđim intervencijama. Posredovano i kolektivno autorstvo za suvremenost se čini prihvatljivijim ako se projicira u prošlost, premda u tom pogledu ne mora biti nekih razlika između, primjerice, Aristotela i Karla Marxa. Kao što konačan oblik Aristotelovim spisima nije dao sam autor, i kao što cjelini *Kapitala* završni oblik nije dao onaj tko je potpisan na koricama, tako su konačan oblik *Tečaju opće lingvistike* dali studenti Ferdinanda de Saussurea (Saussure, 2000: 38). Primjeri iz drugih domena, pored tekstova u užem smislu, mogli bi služiti kao daljnja potvrda, od notnih partitura (kao u slučaju čuvenog *Requiema* što ga je dovršio Franz Xavier Süssmayr premda je atribuiran isključivo Wolfgangu Amadeusu Mozartu) do skulptura ili slika nastalih u radionicama brojnih talijanskih ili holandskih majstora i njihovih još brojnijih zaboravljenih naučnika.

³³ Pregled sličnih paradoksa donosi V. poglavlje u Bennett, 2005: 94.

³⁴ Margreta de Grazia upućuje na konstataciju Marjorie Garber o tome da kontroverze oko Shakespeareova autorstva počinju krajem 18. i početkom 19. stoljeća „upravo u trenutku koji Foucault poistovjećuje s pojavom funkcije autora“ (Grazia, 1991: 225).

U vezi s takvim primjerima prije bi se moglo govoriti o iluziji singularne autorske intencije ili efektu singularnog autorstva budući da udio svih drugih „autora“ ostaje nevidljiv konačnim potpisivanjem kojim se djelo pripisuje jednom, dakle singularnom autoru.

Posredovano i kolektivno autorstvo otud može obuhvaćati ne samo singularnu redukciju autorstva u suvremenim uvjetima u kojima svi urednici, redaktori ili koautori ostaju nevidljivi. Posredovano i kolektivno autorstvo obuhvaćalo bi i određeni kolektivni rad protegnut kroz generacije, kao što je to vrlo vjerojatno bio slučaj s epovima koji danas nose Homerovo ime, ali i još jednu poznatu pojavu koju su Parry i Lord, plivajući protiv struje,³⁵ uočili pokušavajući otkriti kako su mogli nastati homerovski epovi. U kontekstu ove rasprave nisu toliko bitni konkretni hipotetski scenariji o procesu mogućeg nastanka spjevova, nego to da su izgrađeni na konceptu „formule“ koji se provlači od razine pojedinih sintagmi, čuvenih homerovskih stojećih epiteta, preko pojedinačnih redaka ili skupina stihova koji se u istom obliku javljaju na različitim mjestima u tekstu, sve do globalne razine arhetipskih, tematsko-motivskih i fabularnih obrazaca (putovanje, odnosno odlazak i povratak, sukob, rat i opsada). Formule su, baš kao i *topoi koinoi* rezidualno usmene i hirografske retoričke kulture, svačije i ničije, opća mjesta koja ne mogu imati autora, a kamoli vlasnika.

*

Gledajući, dakle, iz perspektive koja kombinira razmatranje „jednadžbe“ odnosa usmenost-pismenost s problematikom „biopolitike“, potraga za autorima pojedinih tekstova, to izbjavljanje tekstova iz anonimnosti kolektiva u kojem nastaju, izraz je višestrukih potreba hirografsko-tipografske kulture.

Ponajprije, u odbijanju anonimnosti može se vidjeti konzekvencu sporog povijesnog procesa dvostruke aproprijacije. S jedne strane, radilo bi se o simboličkoj aproprijaciji usmenih tvorevina u pismu, čime nastaje „književnost“ povezana s „knjižgom“, „literatura“ povezana – i etimološki – sa slovom kao zapisom. S druge strane, radilo bi se o stvarnoj materijalnoj aproprijaciji, gotovo bi se moglo reći prvobitnoj akumulaciji, kojom su tekstovi opremljeni vlasnicima. Kultura pisma, hirografska i još više tipografska kultura, izbjavlja književnog autora iz anonimnosti zato što mora identificirati odgovornu osobu, unatoč tome što u praksi književnosti nema originalnog, prvog „autora“:

³⁵ Havelock aludira na to spominjući „gostoljubivost Pariza“ u kojem je Parry doktorirao nakon što mu je „stavljeno do znanja da za njega nema budućnosti na Odsjeku za klasičnu filologiju na Berkeleyu“ (Havelock, 2003: 64).

Bio bi vrhunac naivnosti zamišljati Homera kao začetnika epske poezije u Grčkoj ili u našoj zapadnoj kulturi. (Lord, 1960: 151)

Drugi razlog zašto povijest književnosti ne pristaje na anonimnost je konstitucija vlastite znanstvenosti. Popisivanje i imenovanje, identifikacija i klasifikacija, čini bit „znanstvenosti“. Znanosti velikim dijelom klasificiraju, odnosno izrađuju dosje svojeg predmeta proučavanja – predmet kojim se neka znanost bavi dobiva svoju oznaku, „polje“ i pripadnu „granu“, kako bi svaki dokument koji nastaje o tom predmetu mogao biti nekako klasificiran i adekvatno pohranjen u odgovarajućem fasciklu na drvu znanja.

No unatoč logici i gramatici povijesti književnosti, bezbrojna su djela ostala privezana uz anonimne autore, dakle, ostala su zapravo u našoj civilizaciji bez autora, premda su imala nekog autora. Potraga za tvorcima pjesama mnoštva renesansnih pjesničkih zbirki u kojima njihovih imena nema, jednako kao i potraga za prvim slijepim pučkim bardom ili za identitetom pravog Barda, iz ovakve se perspektive čine kao opsesivna točka, svojevrsni bauk povijesti književnosti:

Anonimnost narodne epike je fikcija jer pjevač ima ime. (...) Zapravo samo čovjek s pismom brine zbog toga, kao što samo on traži nepostojeći, nelogični i irelevantni „original“. (...) Pokušati pronaći prvog pjevača pjesme podjednako je uzaludno kao i pokušati doprijeti do prvog pjevanja. Jer ipak, kao što prvo pjevanje ne može biti nazvano „originalom“, tako ni prvi čovjek koji je pjevao pjesmu ne može biti smatran njezinim „autorom“ (...). S te točke gledišta pjesma nema „autora“ nego višestrukost autora, uzevši u obzir da je svako pjevanje kreacija, da svako pjevanje ima svojeg pojedinačnog „autora“. (Lord, 1960: 101–102)

Kako, dakle, podsjeća Albert Lord, pokušaj identifikacije pojedinačnog rapsoda jednako je adekvatan kao što bi bilo adekvatno srednjovjekovnog trubadura pitati da pokaže putnu ispravu ili identifikacijski dokument.

BIBLIOGRAFIJA

Bennett, Andrew 2005. *The Author*. Milton Park (Abingdon), New York: Routledge.

Bloch, Marc 2001. *Feudalno društvo*. Prev. Miroslav Brandt. Zagreb: Golden marketing.

Braudel, Fernand 1969. „Histoire et sciences sociales. La longue durée“, u: Fernand Braudel. *Écrits sur l'histoire*. Paris: Flammarion.

Braudel, Fernand (u suradnji s Frankom Spoonerom, Jacquesom Bertinom i dr.) 1994. „Les prix en Europe de 1450 à 1750“, u: Fernand Braudel. *Écrits sur l'histoire II*. Paris: Flammarion.

Brockmeier, Jens i Olson, David R. 2009. „The Literacy Episteme. From Innis to Derrida“, u: *The Cambridge Handbook of Literacy*. David R. Olson i Nancy Torrance, ur. Cambridge: Cambridge University Press.

Clanchy, M. T. 2013. *From Memory to Written Record. England 1066–1307*, Chichester: Wiley-Blackwell.

Darnton, Robert 1971. „Reading, Writing, and Publishing in Eighteenth-Century France: A Case Study in the Sociology of Literature“, *Daedalus* 100/1: 214–256.

Darnton, Robert 1985. *The Great Cat Massacre and Other Episodes in French Cultural History*. New York: Vintage Books.

Grazia, Margreta de 1991. *Shakespeare Verbatim. The Reproduction of Authenticity and the 1790 Apparatus*. Oxford: Clarendon Press.

Eisenstein, Elizabeth L. 1993. *The Printing Revolution in Early Modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Febvre, Lucien 1992. „Comment Reconstituer la Vie Affective d'Autrefois? La sensibilité et l'histoire“, u: Lucien Febvre. *Combats pour l'histoire*. Paris: Armand Colin.

Febvre, Lucien i Henri-Jean Martin 1998. *L'apparition du livre*. Paris: Albin Michel.

Finnegan, Ruth 1974. „How Oral Is Oral Literature?“, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 37/1: 52–64.

Foucault, Michel 1971. *L'ordre du discours*. Paris: Gallimard.

Foucault, Michel 1994. *Znanje i moć*. Prev. Rade Kalanj. Zagreb: Globus.

Foucault, Michel 2001. „Qu'est-ce qu'un auteur?“, u: *Dits et écrits I*. Daniel Defert i François Ewald i Jacques Lagrange, ur. Paris: Gallimard.

Foucault, Michel 2004. *Sécurité, territoire, population. Cours au Collège de France 1977–1978*. Paris: Hautes Études, Gallimard, Seuil.

Foucault, Michel 2015. *Što je autor?* Prev. Nataša Medved. Zagreb: Jesenski i Turk.

Fowler, Robert 2004. „The Homeric Question“, u: *The Cambridge Companion to Homer*. Robert Fowler, ur. Cambridge: Cambridge University Press.

Grafton Anthony 1999. *The Footnote. A Curious History*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Gross, Mirjana 2001. *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja*. Zagreb: Novi Liber, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Goody, Jack i Watt, Ian 1963. „The Consequences of Literacy“, *Comparative Studies in Society and History* 5/3: 304–345.

Harris, Roy 2009. „Speech and Writing“, u: *The Cambridge Handbook of Literacy*. David R. Olson i Nancy Torrance, ur. Cambridge: Cambridge University Press.

Havelock, Eric 2003. *Muza uči pisati. Razmišljanja o usmenosti i pismenosti od antike do danas*. Prev. Tomislav Brlek. Zagreb: AGM.

Hartley, John 2012. „After Ongism“, u: Walter J. Ong, *Orality and Literacy. The Technologizing of the Word*. London i New York: Routledge.

Heidecker, Karl 2000. „Introduction“, u: *Charters and the Use of the Written Word in Medieval Society*. Karl Heidecker, ur. Turnhout: Brepols.

Hobsbawm, Eric 1977a. *The Age of Revolution, 1789 – 1848*. London: Abacus.

Hobsbawm, Eric 1977b. *The Age of Capital, 1848–1875*. London: Abacus.

Hobsbawm, Eric 1995. *The Age of Extremes, 1914 – 1991*. London: Abacus.

Johns, Adrian 1998. *The Nature of the Book. Print and Knowledge in the Making*. Chicago, London: Chicago University Press.

Le Goff, Jacques 2008. *La civilisation de l'Occident médiéval*. Paris: Flammarion.

Lemke, Thomas 2011. *Biopolitics. An Advanced Introduction*. Prev. Eric Frederick Trump. New York, London: New York University Press.

Lord, Albert B. 1960. *The Singer of Tales*. Cambridge (Massachusetts), London: Harvard University Press.

Marotti, Arthur F. 1995. *Manscript, Print, and the English Renaissance Lyric*. Ithaca i London: Cornell University Press.

Noiriel, Gérard 1993. „L'identification des citoyens. Naissance de l'état civil républicain“. *Genèses* 13: 3–28.

Ong, Walter J. 2012. *Orality and Literacy. The Technologizing of the Word*. London, New York: Routledge.

Patterson, Lyman Ray 1968. *Copyright in Historical Perspective*. Nashville: Vanderbilt University Press.

Pirenne, Henri 1956. *Povijest Evrope. Od seobe naroda do XVI. stoljeća*. Prev. Miroslav Brandt. Zagreb: Kultura.

Rabb, Theodor K. 1971. „The Advent of Printing and the Problem of the Renaissance: A Comment“. *Past and Present* 52: 135–140.

Rose, Mark 1993. *Authors and Owners. The Invention of Copyright*. Cambridge, Massachusetts and London: Harvard University Press.

Saunders, J. W. 1951. „The Stigma of Print. A Note on the Social Bases of Tudor Poetry“. *Essays in Criticism* 1/2: 139–164.

Saussure, Ferdinand de 2000. *Tečaj opće lingvistike*. Prev. Vojmir Vinja. Zagreb: Artresor naklada, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Soboul, Albert 1989. *Francuska revolucija*. Prev. Mile Joka. Zagreb: Naprijed.

Stone, Lawrence 1969. „Literacy and Education in England 1640–1900“. *Past and Present* 42: 69–139.

Thomas, Rosalind 2009. „The Origins of Western Literacy. Literacy in Ancient Greece and Rome“, u: *The Cambridge Handbook of Literacy*. David R. Olson i Nancy Torrance, ur. Cambridge: Cambridge University Press.

Tocqueville, Alexis de 1994. *Stari režim i revolucija*. Prev. Radmila Zdjelar. Zagreb: Politička kultura.

SUMMARY

AUTHOR, IDENTIFICATION AND DOCUMENT

The article brings together two different approaches, the orality-literacy problematic as it was developed in the works of Albert Lord, Walter Ong and others on the one hand, and conceptualizing of biopolitics as it was worked out in the later works of Michel Foucault, on the other. A combination of these two perspectives forms the general background which enables one to see changes in the understanding of authorship, particularly identification of the author as a part of a much broader process through which Western societies actually became societies of documents, used in various domains, in the eighteenth century, that is in the period which marks the beginnings of the era of biopolitics and statistics. At the same time, such a framing of the authorship helps to explain why anonymity has become so unacceptable in the modern era, while it used to be a much more common phenomenon in the past.

Key words: orality, literacy, biopolitics, documents, author